

Kelemen Lajos

A vers kétes szerzés?¹

„Itt már e lét – addigi létük?”

Kalász Márton

„Ahogy Newton mondja: mindig rá gondolva.”

Albert Camus

Mintha a címében mesélgetős tárgyú könyvekre emlékeztető *Hírek Árgyélusnak* osztott elégtételadás lenne. A test és a lélek igéivel megrakottan, s azzal a tudattal, hogy egy költőnek semmi tárgy nem késői, nem korai, mert helyet és időt akarata szerint szuggerál, vagy tagad, szabadságának minimuma: képeket serkenteni egy lelkiállapotról. Egyébként a túl termékeny és túl könnyű költők épp ezt a kézenfekvőnek vélt szuverenitást kihasználva tempóznak a pusztá mondással verstől versig.

Kalász Márton költészete merőben másféle indíttatás. Kimondani, hogy verse csupa érzékiség és anyag, nem szentségtörés. Ellenben e kijelentésnek csak akkor van értelme, ha azzal kezdjük, hogy máskülönben meg csupa lélek. A csupa lélek líra Kalász-féle változata pedig, jusson bár akármilyen messzire tőle, sosem tagadja meg a külvilágot. Ami rajtunk kívül van, közel hozható ahhoz, ami eltölt bennünket. S minden érzéken túli megnyilvánulásnak a tudatban többnek kell lennie a költői fantázia tüneményénél, többnek az öncélú játszadozásánál. Néhány kortársunk sajnálatára úgy is mondhatnánk: a nagy költők verseiben a szavak között is líra van.

A tarka, de ember és világ nem éppen sima egymáshoz illeszkedéséről szóló könyv, a *Hírek Árgyélusnak* szerzője rendben végigjárja a magához méretezett költőkálváriát. Előző munkáihoz

mérten most mintha mégis másképp ostromolná tortúráit. Feltűnő, hogy egyre tömörebb formulái alatt, a rafinéria és az egyszerűség szövetségével, nem erőltetett és készakart, hanem a tapasztalataiban megragadt, természetes szimbólumok kibontását végzi. Egyféle formát bárki felismerhet a világból, az ellentétek heves összedolgozása viszont egyéniséget feltételez már. Mit jelent ez a költői gyakorlatban? Több tudatosságot, hűtést a költőiségnek. S mintha egy ős gesztus még tovább differenciálná a költő készségeit; mintha eligazodóbbnak szeretné látni a versben eligazodni kevésbé tudókat: ismeri a titkot, hogyan kell fényes látószögbe állítani a hétköznapit. Bensőség, oda tartozás, egyetemesség. Nem dereng-e fel a Kalász Mártont majd rokon-attitűdök felé vivő Hölderlin és kommentátora, Heidegger? (Ma ezt történeti rátalálásnak szokás hívni, avagy: íme, az atavizmus, ahogy felszabadít egy sorsszerű szimpátiát.)

Mindenesetre Kalász Márton most a tárgyi-lag megragadható konkrétumtól a kontúrt nyert lelkeségig engedi játszani szellemet. E szellem voltaképpen apró megfigyeléseken át, a versalany egyéni látásának köszönhetően fedezi fel a tárgyvilágot koronázó érzékfeletti tartományokat: hogy azután tapasztalatai egy nagyszabású közérzet-lírát támasszanak. Furfangos művészet is ez. El tudja hitetni az emberrel, hogy a létezés alakjai és jelen-

¹ Részlet az *Itt már a lét* című, Kalász Mártonról szóló kötetből

tései nagyon gyakran úgy érintik, mint ahogyan egy miniátort a kötelezettség. Kicsiny, mozgalmal képeiben viszont roppant távlatok, szapora, titokzatos tendenciák bújnak. Igaz volna, hogy a színes élet szemlélője mindegyre fölfelé, a fény lépcsőin cipekedik földi benyomásaival? Hogy filozofikus alkat, az nem kétséges.

A *Hírek Árgyelusnak* akármennyire kevésbé sáros talpú, s akármilyen intim bensőséggel és fölényes biztonsággal fogja munkára a fantáziát, s ha konykutatja is a láthatóban a rejtettet, ugyanilyen hajthatatlan törekvése, hogy anyagszerűen fogalmazzon. Nemcsak a gondolatnak és a tárgynak, de még a szemlélődés konkrét miliójének is helyet kell kapnia a versben. („Keresztbe fekszem, két vetetlen / egymás mellé tett ágyon...”, „Itthon maradt! mondja-e rólam végezetül az itthon maradt nép?”) Kedély, indulat, fogalom, lelki keret: a tárgyas közeggel egy-rangon jutnak szerephez. („Sóvárgásunk: mondani valamit. / Ha mást nem, az időjárásjelentés / szorongását: északon havazik.” Vagy: „Fölsüt álunkban a megfoghatatlan, / távoli Föld. / S ígér, / ígér.”). A vékonyka kis kötet határa és folytathatósága éppenséggel abban egy, hogy a tárgyvilággal van vonatkozásban. Szavai olyanok, mint a két irányban kiterjedő tükröződés: ha igaz, hogy gondolatokból és fogalmakból csapolja a lírát, igaz az is, hogy ahonnan honosan tölti kedélyét, el nem szakadna a földi valóságtól. S nem is annyira a megnevezésen múlik.

Vad ragaszkodás, a közelnézet és az elvonatkoztatás ötvözése a lényeg.

Csábító, mély értelmű program ez, későbbre is nem akármilyen panorámát ígér – és az: osztott elégtételadás. S Kalász Márton birtokol valami még fontosabbat: aminek megragadja valamely aspektusát, az egyszerűen jelentőségteljessé válik.

Meg kell érteni egy látásmódot, ami most kezd kibontakozni. S reprezentatíván majd egy újabb kötetben fog kiteljesedni. Kalász szinte semmit nem veszít őrzésre érdemes írásmúltjából, de míg poétai múltjának valamennyi védett darabja egy evolúción átesett szerzemény; borzasztóan idegenkedik attól, hogy utánozza önmagát. Értsük meg hát azt a látásmódot, amely a kész művek révén

szavatolja a líra egyik legegységibb jellemzőjét: a feszültséget. A költő persze aligha tekinthet el attól, hogy az egymáshoz feszített fogalmak és képek tüneményéért nemcsak a vers alapjául szolgáló ösztökéknek és benyomásoknak szükséges egy másutt zajló élet felé irányulniuk, hanem szinte az emberi karakter, a versbeli alany, vagyis önmaga átteremtését is feladatai közé muszáj emelnie.

Megoldania felvételét egy újféle látásnak.

Valami szubtilis fanyarság, és minden lelkiségével együtt is a közvetlen élet iránti szomjas ragaszkodás hatja át a *Szállást*; itt van hát a könyv, talán nem mindvégig egy végletesen más beállítottság verseivel. De egy új szellemiség elkötelezettségével! A szerző az irónia realizált szemléletét versről-versre mind szorosabban magáénak fogadva, a korábbiakhoz mérten egy még nyitottabb intellektuális látótérben, a létezés alapjait sajátos színekkel és árnyalatokkal éli bele műveibe. „Eltávoztak érzékeink. / Még palackban / képzeletünk – / a másik, nem édeskori. / Kezdjük pók-lombból / hántani.” Miről beszél e hang, a *Két kis kép, ugyanarról* gazdája, ha nem épp most fogadja meg, hogy ismeretlen zugolyok felkutatására szánta el magát?

A *Szállás* olyan új belátások könyve, amely húsz év elteltével is értékelhető atavizmus a mai, jóval hermetikusabb, törtebb szavú alkotásokban. Metszően okos iróniája nem a komolyságot akarja elnémítani. Nem a groteszk egyedüli érvényességét tolja előtérbe. Nem tréfálkozni akar. Hanem a gúny különös nézetéből szerzett felfedezéseit kívánja bekapcsolni a létezők összességébe. Mégpedig az élet friss, eredeti nüánszai gyanánt.

A szabadság-ábránd aszimmetrikus érzése például („repülhetsz-e terheiddel az örök Dél irányába?”) a gondolkodás alkonyából metsz ki egy jéghideg, absztrakt képet: „Ahol mégis hideg van. / Kockára fagnak gondolataim.” (*Tundra-kutya*) Egy emeleti hűvös konyhában várni a pirkadatot, lelkiismereti küzdelmekkel vívódva: ilyenkor nem tudja eldönteni az ember, megmentse-e vagy megölje magát. „Jön, amely nyakunk levágja, / jön a fejsze a lépcsőn fölfelé, / ím hallják kihagyó lépéseit (...) jön, mint a hadirokkant, haza”. (*Fülelés*) Ha ennél is idegölőbb és borzongatóbb közérzetet

nyögnek azok, akik minden látszaton túlpillantanak és lépten-nyomon egy abszurd világ evidenciáit kell összevetniük a természetességgel, nos, ők azok, akik tűrik a képtelen fokozatot: „Elmében asztal; elme / asztalomon – / a téboly bent / eszik.” Ez az ütemezett részletekben megjelenő valóság nemcsak kíméletlen. Azt a realitást is igyekszik szavakba önteni, amelyik egy másik életre, egy másik alanyra, egy másik véletlenre van beállítva – azt a realitást, ami a valóságosság benyomását kelti, de ténylegesen a metafizika szüleménye, s ütemezettsége annyi, hogy váltakozva tűnik megfoghatónak vagy megfoghatatlannak. Még hozzá csakis egy sajátos rítus által; s nemcsak rítusról van itt szó, ritmusról is. S rítust, ritmust már magához ragadott, s egyre inkább úgy fest, hogy *végre* ragadott magához a töredék. Alakul az új, az eladdig fel sem merült asszociációkért az iróniában megmártott, lefürdetett realitás és a plasztikus tárgyhűség ellentmondásából kibontakozó új Kalász-líra. A közvetlen jelentés csodálatos píruettje; megcsavarodik, s valami furcsa, különös ívet rajzol ki a fogalom, amely majdhogynem másodlagos jelentésében nyeri el igazi súlyát. Itt többnyire nagy távolságok születnek. De semmi sem beláthatatlan. Főleg amíg a mechanikus rutinon van ereje élcelni a költőnek. S a *Szállás* a gúny, a játékoság megannyi elegáns változatával emelkedik a komolyságba. „Csak megvagyok, leveskét alkotok; / dajkáltam épp, / bóbiskolva, szegény- / szóval: ami, / míg világ, öcsém, a világ, / jobb álmunkban: neked is, nekem is / léssen / eljövendő.” (*Az eleven szeretet*) És a *Szállás* még valamit helyre igazít; használ, még hozzá nem is kevéssel, a folytatásnak. Feltűnik Hölderlin tornya. Valamint e kötet lapjain jelenik meg először az az egy tömbbe szedett, a szonettre emlékeztető tizenégy soros verstípus (*Nem tudtam, hogy sírni fogok*), amely kigazdagodva, az absztrakció becsét és lehetőségeit gyarapító külső, mintegy scripturális védjegye lesz Kalász Mártonnak. Egyelőre azonban *Az imádkozó sáska* szolgálatára jelenik meg.

Kalász Márton pedig egy egészen magasra rakott mérőlécc mellett esküszik örök hűséget annak a költői örökségnek, amelynek erős alapjain, érzelmeinek és kíváncsiságának szabad folyást engedve, egy megváltozott, merőben új arcú költészetet hoz létre. Saját tradíciója, valamint tanultsága, s az, ami mindig ismerős, az lesz mindig új a számára: egyrészt az emberi lépték – mint támpont s tájékozódás. Másrészt a formában is megnyilatkozó erkölcs, ami a pontosság, a kidolgozottság kötelmeit hozza előtérbe.

Az imádkozó sáska – amennyire újdonsült forma, annyira új, először felmerülő szemlélet. De nem kell hinni, hogy e költészet ki tudja miféle rejtélyes gyúrás, alakítás esett át. Akkori jelenében a Kalász-féle líra egy magasabb érésszintjét mutatja. Az átélt, megtapasztalt, kitanult valóság szinte csupa mindennapi, a világ tényeit domesztikáló, véletlenszerű, vagy banális, prózában is elmondható dolgokból nyílik ki, s egyúttal nyílik át, életteliségét védve, a nem annyira kimondható, mint inkább sejthető, sugallható szépség s e szépség kontrasztjainak tartományába. Úgy, mintha a kis terjedelmű, sűrű darabokban lüktető növeserő jóformán az eső, a napfény, a földáram törvényeihez, vagyis mintha a természethez idomulna. Ezekben a csupa tizenégy soros versekben forr, áramlik, önmagát élvez az élet. Árad, gyönyörködik, de mintha pusztán azért volna mindeme elevenség, hogy helyekhez és időkhöz való kötöttségét, az éleslátás és a gyöngédség folyóvízű képeinek birtokában, helyet, időt egyszerre csak elhagyna a vers. Egy-egy hirtelen fordulatban, váratlan asszociációban bölcs, szkeptikus, vagy nagyon is abszurd távlatok tárulnak fel. S ami áradt és forrt, s csupán alkalminak tetszett, visszatér az örök, ősi, elpusztíthatatlan processzusokhoz és okokhoz. S innen már egyre távolabbra szorul a derű.

Józan, etikus irányú költészet *Az imádkozó sáska*? Messzemenőig. A valósághoz való bensőséges odatartozás e kötet egyik legfőbb állásfoglalása. A vershős az örökös, aki megkapta a tanúsítás, a felmutatás, s ezekkel együtt a kipellengézés

jogát is. (Jobbára csak céloz rá, de tudható, hogy közösség áll mögötte; a kíváncsiak üssék fel az *Atossza királynő álmát*, s kezdjék az elejétől olvasni e könyvet.) Tanúsítás és a gúny joga – mindezeket túl, az esztétikai boldogulás kiteljesítésért Kalász Márton a metafizika életbölcseletével, a tapasztalati világ iránt érzett keserőséggel néz szét. Lírai erejének és szuggesztivitásának biztosítékául nem egyszer a fekete humor, a szatíra, a groteszk eszközeit bedobva. A könyvcímül is vett *Az imádkozó sáskánál* kevés poentírozottabb szerelmes vers létezik. S ugyebár mennyire kevésbé lágy és kéjes szerelmi póz az, amelyikben e formula egyik hőse azt mondja „elkötekednél / velem, ráállnék, s lerágnád párosodás / közben a fejem...” S persze *Az imádkozó sáska* arra is hoz precedenst, hogy érzékien sem lehetetlen döbbenetet kiváltani, például azzal a fojtogató naturalizmussal, amellyel *Az elítéltek éjszaka* dolgozik, mondván: „csönd van, a tövig amputált remény / napja...”

Annak felismerése, hogy minden valamirevaló vers istenien rejtélyes: affinitás, készség kérdése. De, minthogy a vers iránti szimpátia valamiféle érzéki, megjelenített („szépérzéki”) sugallatba történő belekapaszkodás, tulajdonképpen több mint a titok jelenlétének felismerése: széptan általi beavatás is. A költészetben egyetlen verssor sem a véletlen modellje. (Annál nagyobb baj, ha mégis az!) A lírai versnek csupán a körvonalait érzékelnünk annyi, mint egy ködhatárt kitapintani. Ha a költő benne marad versében, márpedig benne marad, akkor teljes erejével tagadja a véletlent, és a teljes kifejezésben marad benne. Hogy hol innen az előreláthatatlan?

A formanyelv erőfeszítéseként létrejövő nagy versek mindegyikében benne lappang; itt még minden arra hivatott, hogy összetalálkozzék – s hogy előzmények nélkül találkozzék össze. Az ironia azonban éppen e biztos összeszorítottság és erőfeszítés ellentéte. Az ironia annyi, mint látni, hogy a nagy szó, a megtermékenyítő gondolat teste miként semmisül meg. Egyfelől megsemmisíteni, másfelől továbbcsavarni a gondolatot: ez a

lehetőség nyílik az ironikus alkotó előtt. Az, hogy az ironia oly kivételes fogalmi neveltje és hajtása, mondjuk: Friedrich Schlegelnek, aligha véletlen. Mint ahogy az ironiáról (ami különben minálunk ma szinte versírói márka) nyilatkozó Hegel zord hangja se akaratlan. Ismert, hogy Hegel – például a szubsztancialitás hiánya miatt – éles ítéletet mond az ironikus jellem fölött. Ezen az ítéleten Kierkegaard úgy osztozik, hogy bevezeti az uralt ironia klassziszt. Csakugyan: mintha az ő elképzelése vetne termékenyítő világosságot arra az ellentmondásra, ami az ironia mint válságjegy és mint a huszadik század művészi ábrázolásmódjának egyik fő jellegzetessége között feszül. (Noha igazából szó sincs huszadik századi ösvétekről, az *eironeia*, más szóval az ironia ugyanis, ha tetszik, Szókratészig visszavezethető.)

Akárhogyan is, az ironiát illetően Kalász Márton a *Szállásban*, majd *Az imádkozó sáskában* (egyébként egyik legkomorabb végkicsengésű könyvében) valóban próbatétel elé állítja szemléletét; nem egyszer olyan képekben beszél, melyeknek vakító fényénél egy sajátos alkotói attitűd bontakozik ki. Az anyagot uraló költő mintegy új perspektívába állva, oda, ahol a szenvedély és az értelem egymást erősítik, beengedi (s éppen az tisztánlátás végett engedi be) a szkepszist. Ez bizonyos fesztelenséget is magával hoz; hozza azt a szemléleti, modorbeli sokrétű összefonódást, amely az egyre zártabb, a korábbi tónushoz képest hűvösebb, s az egyre fragmentálisabb művekben (*Ki olvas éjszaka verset?, Tört mi*) fog betetőződni.

Szenvedély és szkepticizmus közös játékának volt sora azelőtt is, s volt a kételkedésnek közös útja a transzcendens meggyőződéssel: eszünkbe se jusson hát, hogy a múlt század kilencvenes éveiben teljes körfordulatot vesz Kalász Márton költészete. Nem! Csak kötetenkénti fátumának, tulajdon üdv-történetének vagy végzetszerűségének tesz eleget; újból, mint eddig is, csupán a meglévő lesz több a meghódíthatóval.